

ВІДГУК

**офіційного опонента доктора філософських наук
Марченка Олексія Васильовича на дисертаційне дослідження
Кондратьєвої Вероніки Ігорівни «Релігійні практики традиції
об'явлення: доктринальні основи, сутнісні особливості, характер
функціонування» на здобуття наукового ступеня кандидата
філософських наук за спеціальністю 09.00.11 – релігієзнавство**

Актуальність теми дисертаційного дослідження не викликає сумнівів. Адже важливою цариною функціонування релігії як в її історичних вимірах, так і в сучасних розмаїтих формах, є сфера практичної релігійності. Значна частина людей в світі та й в Україні, слід визнати, не дуже орієнтується в догматичних глибинах релігійних вчень, часом і не особливо прагне занурюватися в них. Але, з іншого боку, пов'язуючи своє буття з тією чи іншою релігійною традицією, віруючі люди зацікавлені в тому, щоб їхня поведінка, їхні вчинки, здійснювані як в площині міжособистісних стосунків, так і в лоні самих релігійних об'єднань та організацій, відповідали чинним релігійним стандартам і приписам. І щоб їхня віра знаходила свою своєрідну матеріалізацію, підтвердження і маніфестацію у релігійних практичних діях, в релігійних практиках. Саме останні часто стають підґрунтям релігійної ідентифікації, розмежування між прибічниками різних конфесій.

Дисертантка в своїй роботі і звертається до аналізу сутнісних характеристик релігійних практик, насамперед, іудаїзму, християнства та ісламу; ставить за мету дослідити їхнє доктринальне підґрунтя, а також місце, значення та особливості функціонування на різних етапах соціокультурного розвитку. Слід наголосити, що комплексне дослідження релігійних практик зумовлене не тільки академічними запитами, потребою приросту наукового знання, але й необхідністю означення особливостей практичного виміру релігії в суспільному житті.

Цілком слушним є здійснення на початку дисертації огляду основних праць, присвячених досліджуваній проблемі, а також визначення методологічної основи роботи, яку склали насамперед феноменологічний,

герменевтичний та семіотичний методи. Джерельна база дисертаційної роботи виглядає достатньо солідно – близько 350 релігієзнавчих, богословських, філософських, культурологічних, психологічних, історичних та інших джерел, більше двадцяти з яких – іноземними мовами.

Запорукою успішності дисертаційного дослідження є чітке визначення змісту понять, якими послуговується автор. Тому, безумовно, виправданим є прагнення дисертантки проаналізувати семантику і зміст поняття «релігійні практики», відмежувати його від інших суміжних понять, а також визначити їх співвідношення і взаємозв'язок (маються на увазі, насамперед, поняття «культ», «ритуал», «обряд», «звичай» та інші). Для цього вона долучає до розгляду праці відомих вітчизняних та зарубіжних дослідників. На думку дисертантки, релігійні практики слід розглядати як сукупність інтерпретацій та дій, які здійснюють люди відповідно до їхніх релігійних переконань. Дисертантка не обмежується опрацюванням та систематизацією матеріалу, дотичного до теми дослідження, не боїться пропонувати авторські підходи не тільки у форматі визначення напрямів та методів дослідження, а й виходить на дефінітивний рівень, тобто на рівень фіксації саме своєрідної квінтесенції сутнісних характеристик досліджуваного феномену – мова йде як про власне визначення релігійних практик, так і про авторський варіант їхньої ієрархії.

Засадничим для розуміння змісту релігійної практики є висвітлення її співвідношення з «релігійним досвідом», адже творчий, варіативний процес формування практик завжди обумовлений досвідом. Тому цілком зрозумілим і логічним є звернення дисертантки до аналізу поглядів на цю проблему В. Джеймса, Р. Отто та інших знаних авторів.

Авторка, усвідомлюючи розмаїтість та неохопність конфесійних виявів релігійних практик, звужує поле свого дослідницького інтересу релігіями об'явлення. І з метою кращого розуміння їхньої зумовленості та механізмів функціонування зупиняється на догматичних засадах релігійних практик саме цього типу релігій. Сутнісне ядро авраамічних релігій базується на Одкровенні, тобто саморозкритті Бога і сповіщенні Ним Своєї волі людині.

Божественне об'явлення в цій традиції розглядається як незаперечне джерело божественної істини. Аналіз догматичних принципів релігій об'явлення здійснюється автором на тлі античних язичницьких релігійних вірувань та релігій Сходу, зокрема буддизму, і в порівнянні з ними.

Своєрідним ядром роботи є її другий розділ, в якому дисертантка звертається безпосередньо до релігійних практик іудаїзму, християнства та ісламу. Зокрема, на початку здійснює типологізацію іудейських релігійних практик, наголошуючи на особливій ролі серед них молитви. Авторка роботи акцентує увагу на практичній зорієнтованості іудейської релігії, в якій її догматична основа невіддільна від практики, а для правовірного іудея головним є відданість божественній волі і готовність підтвердити свою позицію власними практичними діями. Спираючись на праці богословів – представників різних християнських конфесій, дисертантка намагається вичленити особливості релігійних практик в межах християнської традиції. Значна увага при цьому приділяється висвітленню догматичних засад християнства, які і є основою формування відповідних релігійних практик; підкреслюється глибоко сотеріологічна спрямованість релігійних практик в межах християнської традиції. Причому причини відмінностей в релігійних практиках християнських конфесій дисертантка вбачає, насамперед, в розбіжностях у тлумаченні православними, католиками та протестантами слова Божого. В дисертації наголошується, що в ісламі яскраво проглядає чітко виражена практична налаштованість, превалювання релігійної практики над віровченням. За великим рахунком, для мусульманина вірити – означає діяти у відповідності з божественними приписами, нормами і правилами, які встановлені в межах релігійної громади, дотримуватись визначеного ритуалу. Релігійні практики ісламу знаходять своє підґрунтя, насамперед, в Корані, але водночас є обумовленими висновками знавців релігії – улемів, та спільними рішеннями ісламської громади – умми.

Цілком логічним видається здійснений в останньому розділі роботи аналіз особливостей функціонування релігійних практик в суспільстві,

зумовлений усвідомленням того, що ці практики не існують самі по собі, у відриві від соціокультурного простору. Тому необхідним є з'ясування місця і ролі релігійних практик в суспільних процесах, специфіки їхнього впливу на поведінку людини в межах соціуму. Причому особливості включеності релігійних практик в сферу соціального дисертантка розглядає на широкому історичному тлі – від архаїчного суспільства до суспільства сучасного, а також в контексті їхнього впливу на формування колективної та індивідуальної, а також релігійної та соціальної ідентичності. На завершення дисертантка наголошує на суттєвих змінах в царині сучасної релігійності, на ствердженні її позаконфесійних форм, але водночас відзначає, що зміна у специфіці релігійності обумовлює, насамперед, зміну релігійних практик, а не відмову від них.

Зміст дисертаційного дослідження переконливо засвідчує, що автор здійснив ретельний всебічний філософсько-релігієзнавчий аналіз сутності релігійних практик традиції об'явлення, специфіки їхніх доктринальних засад, особливостей функціонування та місця і значення у житті суспільства на різних етапах історичного та соціокультурного розвитку, вийшов на рівень вагомих теоретичних узагальнень, повною мірою виконав поставлене дослідницьке завдання.

Разом з тим, вважаємо за доцільне висловити певні зауваження та побажання:

1. Дисертантка не боїться новаторства, зокрема пропонуючи свої власні варіанти визначень окремих, значущих для роботи понять і, безумовно, це заслуговує схвалення. Проте не завжди ці визначення виглядають достатньо переконливими і вичерпними. Наприклад: «релігійні практики – це відкрита динамічна система взаємодії віруючого з наперед встановленими догматичними засадами певної конфесії, результатом якої є безперервний семіотично-герменевтичний процес, що виявляється у відповідній соціальній практиці» (С. 89). На нашу думку, варто було б тут врахувати і те, що індивід взаємодіє не лише з відповідними догматичними принципами; релігійні

практики передбачають момент включеності індивіда до релігійної спільноти, а, відповідно, його адаптацію до позиції громади як в плані витлумачення слова Божого, так і в плані безпосереднього вибудовування логіки своєї власної поведінки. Людина є частиною цілого, тому і її релігійні практики значною мірою зумовлені не лише зверненням до священних текстів, їх своєрідним розкодуванням, а й до традиції спільноти.

2. Не можна погодитись із категоричним розрізненням дисертанткою понять «релігійна людина» та «віруюча людина», із пов'язуванням характеристики людини як віруючої із позаконфесійною сферою. Адже віра, по великому рахунку, є одним із наріжних каменів будь-якої релігії, хоча форми реалізації віри в позаконфесійному просторі, дійсно, можуть суттєво відрізнятись від її виявів в традиційних формах релігійності.

3. При аналізі релігійних практик в межах християнської традиції автор часом зловживає дослідженням догматичних засад, відходячи від власне питань практичної релігійності.

4. Не виправданою я надмірна скромність дисертантки, яка не включила до переліку використаних джерел ні однієї своєї публікації. Навпаки, включення основних дослідницьких здобутків додало б роботі ще більшої переконливості і презентабельності.

5. Авторіві не вдалося уникнути певних дублювань, повторів при формулюванні висновків до розділів та загальних висновків дисертації.

Проте, висловлені зауваження не впливають на загальну позитивну оцінку роботи.

Врешті, підсумовуючи викладене, можна стверджувати, що дисертація Кондратьєвої Вероніки Ігорівни «Релігійні практики традиції об'явлення: доктринальні основи, сутнісні особливості, характер функціонування» є завершеним самостійним дослідженням, відзначається актуальністю постановки проблеми, новизною підходу та одержаних результатів, має теоретичне значення і практичну цінність. Основні положення дисертаційної роботи пройшли належну апробацію на наукових конференціях, достатньою

мірою висвітлені в статтях у фахових виданнях. Представлена дисертаційна робота відповідає вимогам, що висуваються до кандидатських дисертацій згідно з п.п. 11, 12, 13 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567 (зі змінами), а її автор, Кондратьєва Вероніка Ігорівна, заслуговує присудження наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.11 – релігієзнавство.

Офіційний опонент,

доктор філософських наук, професор,

завідувач кафедри філософії та релігієзнавства

Черкаського національного університету

імені Богдана Хмельницького

 О. В. Марченко

Підпис проф. Марченка О. В. засвідчую

Проректор з наукової, інноваційної

та міжнародної діяльності ЧНУ, професор

 С. В. Корновенко

12 травня 2017 року